

Nauji leidiniai.

Kornilovo svarstymuose gl
dėjo tam tikras padėties išvelg
mas, svetimas ankstyvesniems
Mikalojaus laikų rusintojams. J
aiskiai matė lietuvių skirtum
nuo lenkų. Anot Kornilovo
„reikia aštriai skirti lietuvi
tautybę nuo lenkų. Kitaip, d
lenkų propagandos sumanimo
išstvergumo, lietuvių tautu
kuri iš esmės nėra nė kiek mun
prieiška, pasiliiks supratimo
bus atskirta nuo Rusijos, nesu
dama su ja į moralinį ryš
„(nравstveni svjaz“)“). Kornil
vas taip pat aiškiai suprato liet
vių valstiečių, palyginti (o
rusais), aukšto raštingumo
liaudies ryšių su Katalikių Bazn
čia svarbą. Jo manymu, „lenk
raidėmis rašytos lietuviškos
maldaknygės buvo ne tik did
kliūtis „rusiškogo pagrind
grąžinimui Lietuvon, bet t
pačiu ir „lenkų propagando
ramtis. Didžiausias viso
(Nukelta į 2 psl.)

Rusifikacijos politikos tarpiniai 19 a. Lietuvoje

(Atkelta iš 1 psl.)

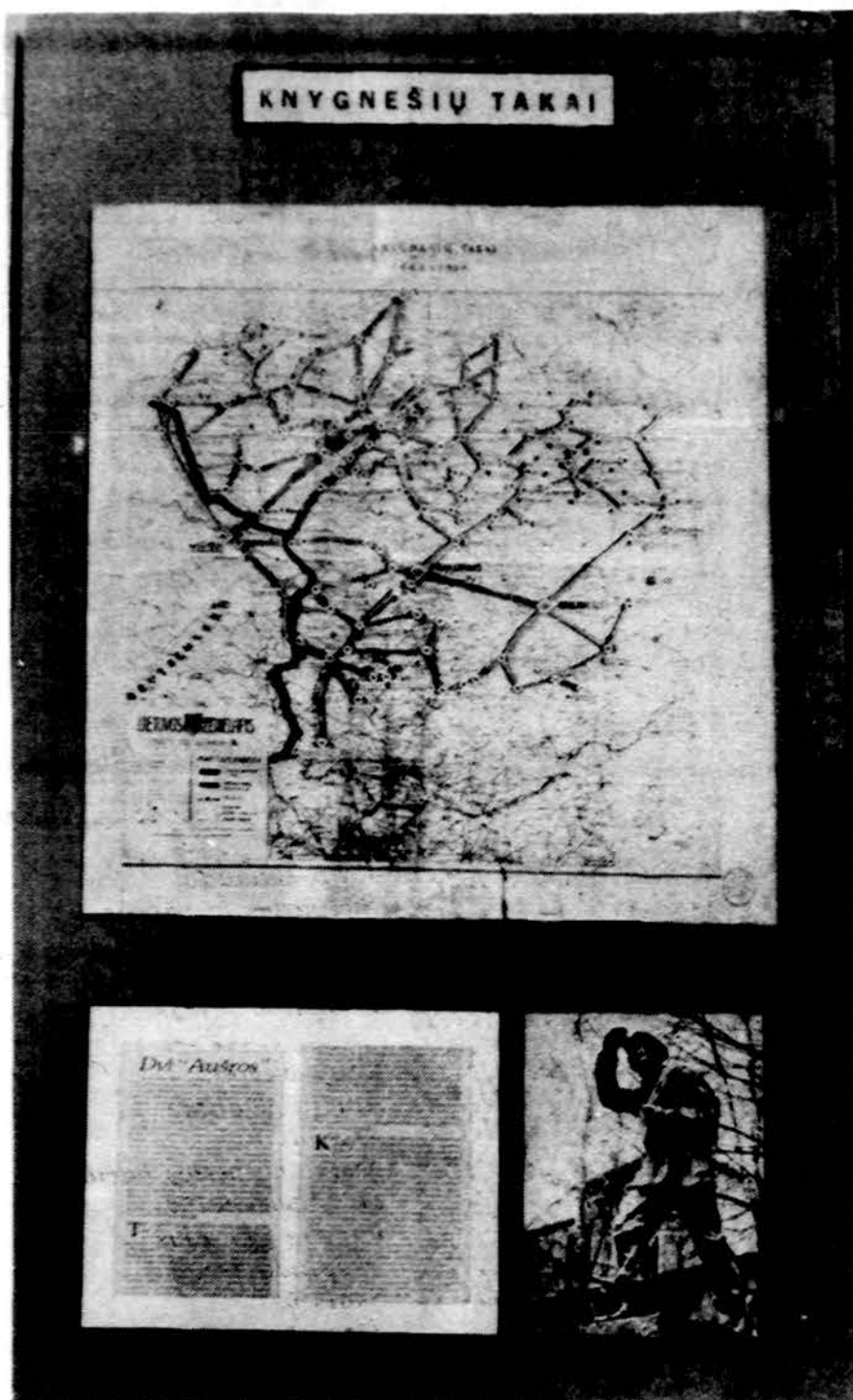
kaltininkas — vysk. Motiejus Valančius. 1901 metais, prieš pat mirtį, Kornilovas išleido savo veikalą *Ruskoje delo u severozapadnom kraje*. Knisdamasis po savo draugo V. P. Kulino (buvusio Kauno mokyklų inspektoriaus) archyvą, Kornilovas užtikino Muravjovo įpėdinio, rusintojo von Kaufmano sudarytos „Komisijos peržiūrėti lietuviškas-žemaitiškas knygas“ dokumentus. Komisijos aktus jis ir išleido savo *Ruskoje delo*.

Minėtos komisijos nuomone, rusų įtakos įsitvirtinimas Lietuvoje reikalavo rytingos kovos prieš tris „lenkiškumo“ ramsčius: lietuviškų pradžios mokyklų tinklą, spaudą, Katalikų Bažnyčią. Savaimė suprantama, šitos institucijos buvo ne tiek „lenkiškumo“, kiek atgimstančios lietuviybės pagrindai, bet „obrusiteliai“ to nematė. Mokslo rusifikacijaėjo keliom srovėm. Svarbiausia buvo parapinių mokyklų uždarymas, rusiškų vad. „nacionalinė školų“ įvedimas, rusų kalbos ir, apylamai, slavistikos puoselėjimas, rusiškų mokytojų seminarijų steigimas.

Siandien daugelio įprasta manyti, kad skaudžiausias to meto rusintojų smūgis bręstančiam lietuvių tautiniam judėjimui buvo spaudos draudimas, arba tiksliau tariant, lotyniškų raidyno draudimas. Iš dabartinės perspektyvos tai aišku, bet abejotina, ar tą laiką veikėjam pramatė raidyno draudimo svarbą. Lietuvos rusintojai, ir net dalis to meto negausių lietuvių inteligentų, ir draudimą iš pradžių žiūrėjo pro pirštus. Valančius prieš kirilicizaciją, matydamas rusų raidės grėsmę katalikų tikėjimui. Tik vėliau, raidyno draudimui įgavus simboli- nę reikšmę, jis tapo itin svarbiu tautinės kovos objektu. Pati „Komisija peržiūrėti lietuviškas-žemaitiškas knygas“ nesiekė naikinti lietuvių kalbos: atvirkščiai, skaitant tos komisijos aktus susidaro įspūdis, kad ji siekė lietuvių kalbą (aišku, su kirilica) stiprinti ir taip atpalaiduoti lietuviškąjį kaimą nuo vad. „lotyniškai-lenkiškos“ religinės ir kultūrinės „propagandos“. Aišku, rusų valdžios bandymai izoliuoti lietuvių nuo lenkų buvo pagrįsti savanaudiškais tikslais.

„Peržiūrėjimo komisijos“ aktuose randame kai kurių komiškų momentų. Vos tik pasirodžius pirmajai lietuviškai knygai rusiškoms raidėms (tai buvo *Abecėlė žemaitiškai-lietuviškai*), kun. Antanas Petkevičius, atskalūnas, persikrikščijęs į pravoslavų tikėjimą ir tapęs aršiu Valančiaus priešininku, skubiai pranešė metropolitui Juozui Semaškai, kad naujosios knygos apstu „pavojaingų klaidų“. Viename knygelės skyriuje, kur aprašomas rusų krikštis, skaitojai pateikiama žinia, kad šv. Vladimiras Kijevo liaudį atvedė į „griekiską“ tikėjimą. Kadangi šitoks tikėjimas buvo labai panašus į „grieką“ arba „griekiską“ (t.y. nuodėmingą), Petkevičius įsitikino, kad žemaitių kunigai-fanatikai nepraleis progos, nepajuokę pravoslavijos ir nepamaisę „tamsių žmonių protus“. *Abecėlės* parengėjas Stanislovas Mikuckis rimtai išsigančio tokios klaidos pasekmę ir buvo besiruošęs į Sibiją — jį pagaliau nuramino pats Kornilovas. Viskas baigėsi gubernatoriaus įstaigos paliepi- mu išplėsti „griekiskų“ puslapius, juos pakeičiant versija apie rusų atsivertimą į „krikščionišką“ tikėjimą.

Nežiūrint panašių absurdo, Kaufmano komisija savo darbą laikė rimtu ir svarbiu. Komisijai net pirmininkavo generolai (Cylovas ir vėliau Stolypinas). Komisija nusprendė, kad „žemaitišką literatūrą“, susidedanti daugiausia iš maldaknygių, blaivybės brošiūrėlių, kantičų ir pan., buvo pilna „anti-rusiškos propagandos“, agitavo už „atsiskyrimą nuo Rusijos“ ir net propagavo naują Lietuvos-Lenkijos uniiją. Komisija rekomendavo: a) patvirtinti naują, patikimą cenzorų, be kurio leidimo nebūtų išleista nė viena lietuviška knyga, b) paskirti pravoslavų cenzorų religinio turinio knygomis, 3) išleisti naujus įstatymus, draudžiančius užsienyje spausdintų lietuviškų knygų importavimą. Praktiškai, šitos rekomendacijos didesnės reikšmės neturėjo, bet komisijos aktai

Is Broniaus Kviklio Draudžiamosios spaudos parodos 1983 m. II Pasaulio lietuvių dienos Chicagoje, dabar lankantis Juozas Mažeikis.

Nuotr. Kito Mažeikis

turi šokią tokią istorinę vertę, atskleidami to meto rusintojų mentalitetą kai kuriuos brožuos. Matyti, kad Kornilovas ir kiti rusintojai, nors jau žiūrėjo aiškų lietuvių skirtumą nuo lenkų, nemokėjo tinkamai įvertinti lietuvių tautos savitumą ir gyvastumą. Lietuvius jie matė kaip sachmatines figūras žaidime su „polonizmu“ ir katalikybe. Gal tai ir neturėtų mus per daug stebinti, nes ir patys jaunosios Lietuvos inteligentai pirmame *Aušros* numeryje nemažai pridedavo apie merdintį lietuvių tautą.

Gera žinoma, kad šitas XIX amžiaus septinto dešimtmečio rusinimo ir pravoslavavimo etapas išsiskyrė lietuvių pasipriešinimą — knygnešių judėjimą. Lietuviai valstiečiai knygnešys buvo bene konkrečiausias ir labiausiai pastebimas XIX amžiaus tautinio judėjimo faktas. Lietuviai istorikai jau nušvie-

tus „kovos dėl raidės“ pagrindinius brožuos. Ne naujiena, kad 1864-1904 metų laikotarpiu lietuvių tautinis judėjimas gerokai subrendo, įtraukė į tautinį sąjūdį įvairių ideologinių pakraipų atstovus, suvienodino kalbą — kitaip tariant, šituo periodu jau susikūrė jei ne pati modernioji lietuvių tauta, tai bent stipri tokios tautos užuomazga. Žymiai mažiau rašyta apie permainingas, kurias patyrė pati rusifikacijos politika. Kudirkos „Viršininkai“ ir „Tilto atsiminimai“ pateikė mums tam tikrus rusiškiosios biurokratijos aršius ir bukus tipus, kurie, aišku, turėjo atitiktis realiaime gyvenime. Bet ne visi rusų valdininkai, kurie turėjo vykdyti rusinimo politiką, jai pritarė. Caristinė politika XIX amžiaus Lietuvoje nepasiekė laukiamų rezultatų ne tik dėl išaugusio lietuvių pasipriešinimo ir bręstančios tautinės sąmonės, bet ir dėl savosios biurokratijos

klaidų, neveiklumo ir sustingimo.

1863-1864 metų sukilimo numalšinimo išdavoje Lietuvoje buvo padėtas tam tikras rusinimo pagrindas. Įvairiais būdais ši pagrindą stiprino I. Kornilovas, jo prietelis, Kauno švietimo inspektorius V. Kulinas, I. Šulginas ir N. Novikovas. Jūs rėmė generalgubernatoriai Muravjovas ir Kaufmanas (pastarasis, nežiūrint savo vokiškosios kilmės, buvo Muravjovo įvertintas kaip „tikras rusas ir pravoslavas“). Vis dėlto rusų valdininkų tarpe rusintojai turėjo priešininkų. Muravjovas dažnai skundėsi „prolenkiškos“ partijos įtaka (Korikas ypač nemėgo A. Suverovo, Petrapilio karinio gubernatoriaus). Rusų nacionalistų požiūriu, Rusijoje buvo susidariusios dvi aiškiai priešingos partijos: viena sudarė tikrieji rusų patriotai (t.y. slavofilai), o antra, Muravjovo žodžiais, rusai „išauklėti ir persunkti europietiškais idealais, be jokios pagarbos savo tikybai ir tėvynei“. (5) Rusintojai bijojo pastarųjų ardamosios veiklos. Ir ne be pagrindo. 1868 m. į Lietuvą atvyko generalgubernatorius A. Potapovas, kurio pažiūros gerokai skyrėsi nuo „muravjovininkų“. Savo pokalbyje su Kornilovu Potapovas išsireiškė šitaip:

Turėjau nemažai progos stebėti mūsų narodnikus, liberalus, pažangiuosius, anarchistus... Iš esmės tai buvo rusai, jų tarpe nebuvo lenkų, kuriuos Jūs taip puolate. Ne tik tie rusai ir pravoslavai, bet ir vokiečiai, žydai, totoriai, lenkai, evangelikai ir katalikai gyvena Rusijoje — visi jie lygiai lojalūs carui ir visi neša tą pačią pilietinę atsakomybę. Reikia atkreipti dėmesį ne į jų tautybę ar tikybą, bet į jų ištikimybę. Turu prisipažinti, kad nepritariu daugeliui Jūsų išsildytų M. N. Muravjovo įsaky- mų. Kokia nauda pašalinti lenkų mokytojus, juos pakeičiant rusais? Galu suprasti, kad rusas turėtų dėstyti rusų kalbą ir istoriją, bet koks skirtumas, ar vokiecis, lenkas ar rusas dėsto geografiją, aritmetiką ir t.t.?(6)

Kornilovas buvo pritrenktas tokio rusų valdininko nepajėgumo suprasti „didįjį rusišką darbą“. Tokiu būdu didysis Muravjovo darbas — kultūrinis rusų ir lietuvių tautų suartėjimas („kultūroje sibižnių“) buvo nutrauktas. Kornilovui dabar buvo aišku, kad Lietuvą perėmė valdyti žmogus, nesikiriantis „jokios didelės svarbos tautybei ir tikybai“. Netrukus po šito pokalbio su Potapovu, Kornilovas išvyko iš Lietuvos. Juo greitai pasėkė ir kai kurie kiti jo sebrai, „obrusiteliai“.

Potapovo, palyginti, švelnesnis režimas neįvykdė didesnių permainingų. Bažnyčios padėtis kiek palengvėjo, bet parapiškos mokyklos liko uždarytos, spaudos draudimas buvo nepalietas. Rusinimas ir kolonizacija vyko toliau, nors ir be didesnio „oficialaus“ entuziazmo. Netekus darbštaus Kornilovo, rusinimo politika 1870-1880 metų laikotarpiu nerodė didelės iniciatyvos. Šitas tarpinis dažnai laikomas gana ramiu ir nevaisingu ir lietuvių tautinio judėjimo istorijoje (tai periodas nuo Valančiaus mirties 1875 m. iki *Aušros* pasirodymo 1883 m.).

Įdomiu istoriniu sutapimu *Aušra* pasirodė kaip tik tuo laiku, kai Rusijoje pakilo nauja rusiškų šovinizmo banga. 1881-1894 metais valdė Aleksandras III-sis, buvo tikras savo senelio Mikalojaus pasekėjas. Naujojo caro politinė ideologija rėmėsi jau minėta „oficialaus nacionalizmo“ trilogija. Labiausiai įtakingas caro patarėjas ir turbūt to meto Rusijos stipriausias valstybininkas buvo Konstantinas Pobedonoscevas (1827-1907). Jis nepraleido progos visapirkiškai ir pulti katalikus, protestantus, žydus, kitas Rusijos mažumas. Valdžios viršūnėse vis stipriau įsigalėjo nuomonė, kad kas ne rusiška ir pravoslaviška — tai išdaviška. Didelės įtakos carui Aleksandriui ir Pobedonosceviui turėjo dar ir M. N. Katkovo raštai. Anas savo *Moskovskoje Vedomosti* smarkiai propagavo rusiškąjį šovinizmą.

Lietuvoje caro Aleksandro III-ojo laikai pasireiškė pamarkė- jaisiu katalikų persekiojimu, vienuolynų ir bažnyčių uždarymu, ir kitomis represijomis, kurios ilgainiui privėdė prie pagarsėjusių Kražių skerdynių 1893 m. Iš kitos pusės, vyko aktyvus pravoslavijos propagavimas ir globojimas. XIX a. gale buvo

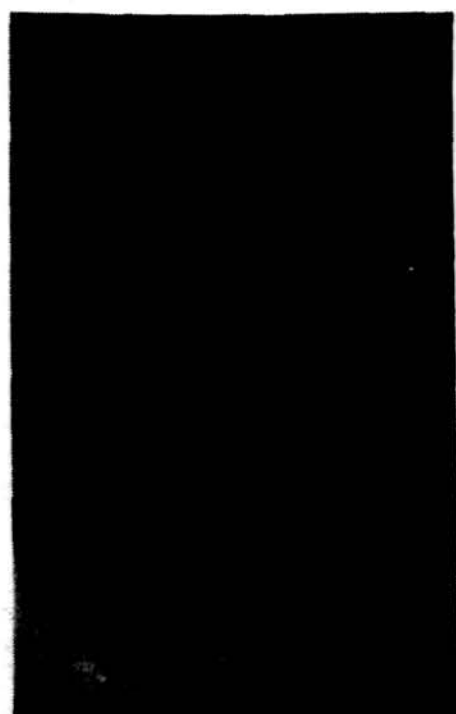

Michail Nikolaevič Muravjov (1796-1866), carinės Rusijos administratorius, 1863-1865 m. Vilniaus generalgubernatorius, vadovavęs Lietuvos surusinimo ir pravoslavavimo akcijai, 1863 sukilimo maldintojas, už žiaurumą pramintas Koriku, tvirtinęs mirties bausmės ir trėmės tikslantčius lietuvių į katorgą, Sibirą ir kitas tolimas Rusijos sritis.

sustiprintas ir slaptyjų mokyklų persekiojimas (ne tik Lietuvoje, bet ir Lenkijoje). Kiek švelnesnė politika vyravo Užnemunėje. Suvalkų gubernijoje. Veiverių mokytojų seminarijoje ir Marijampolės bei Suvalkų gimnazijose keletą valandų ir savaitę buvo dėstoma lietuvių kalba. Suvalkijoje lietuviams taip pat buvo išduodamas tam tikras skaičius stipendijų studijoms Maskvos universitete. Vėliau kai kurie lenkų komentatoriai, pavydėdami lietuviams dėl jų tariamų „lengvatų“, puolė lietuvių tautinį judėjimą kaip rusų „išperą“. Iš tikrųjų, Užnemunės lemiamas vaidmuo XIX a. lietuvių tautiniam judėjime buvo pagrįstas ne tiek kokia nors „prolietaviška“ rusų politika, kiek tam tikrais gerai žinomais socialiekonominiais veiksniais, pvz. suvalkiečių ūkininkų ekonominio pranašumo (Nepriklausomybės metais pietvakarių Lietuvos vaidmenį komentavo Albinas Rimka, o vėliau 1968 m. išleistoje monografijoje čekų istorikas Miroslav Hroch). (7)

Nežiūrint kai kurių prosvaičių, *Aušros* ir ypač *Varpo* metais rusinimo politika atėjo į atėjimą. „biurokratinio nacionalizmo“ vyriausias apaštalas buvo S. V. Sachovskis, kuris čia valdė nuo 1885 iki 1894 metų. Lenkijoje rusifikacijos politiką vedė generolas Gurko ir A. Apuchinas, Varšuvos apygardos švietimo globėjas. Į Vilnių 1884 metų rudenį atvyko griežtai nusiteikęs generolas I. S. Kachanovas. Ši pastarąji vietinė rusų visuomenė sutiko entuziastingai, tikėdamasi iš jo Muravjovo „didžiųjų misijos“ atnaujinimo. XIX a. galas, ypač penktasis dešimtmetis, pasižymėjo sustiprinta rusų policine akcija, nukreipta prieš lietuvių sąjūdį. Valdžia pradėjo registruoti konfiskuotas lietuviškas knygas, bandydama nustatyti jų turinį. Bausmės knygnešiams ir spaudos platintojams pagrietėjo. Šitą Lietuvos kaimas skaudžiausiai pergyveno, nes iki 1895 metų daugumas nubaustųjų buvo paprasti valstiečiai. Rusams rūpestį dabar kėlė gausėjantis pasaulietiško, net revoliucinio, turinio leidiniai, kurie jau atvirai kritikavo caro valdžią. 1897 m. žandarų viršininkas Vonsiackis suėmė ir likvidavo „Sietyną“, vieną iš stipriausių to meto lietuviškų pogrindžio organizacijų. Nukentėjo nemažai inteligentų (A. Janulaitis, dr. J. Aleksa ir kiti). Visa tai buvo išdava sustiprintų rusifikacijos priemonių.

Taigi, paskutiniame XIX a. dešimtmetyje sustiprėjo lietuvių persekiojimas. Ironiška tai, kad kaip tik šiuo laiku pačioje rusų valdžioje rusinimo politikos atžvilgiu pradėjo vyravti abejonių ir nepasitikėjimas. Nemažai prie to prisidėjo Kražių skerdynių atbalsis, kuris išaukė pasipiktinimą caristinės biurokratijos metodais Rusijos liberalų tarpe. XIX a. pabaigoje patys rusų valdininkai pradėjo suprasti, kad

Nikolai Klingenberg (m. 1906), Kauno gubernatorius, 1893 m. asmeniškai dalyvavęs ir vadovavęs Kražių skerdynėms.

lietuvių tautinis judėjimas buvo savarankiškas sąjūdis, o ne „lenkiškos propagandos“ išdava. Pagaliau, didėjantis lietuvių pasipriešinimas ir aiškiai auganti tautinė sąmonė rodė rusinimo politikos nevaisingumą. 1897.X.28 Ministerių kabinetas svarstė lietuvių spaudos klausimą, bet nepajėgė nuspręsti kaip draudimą padaryti efektyvų. 1898 m. pavasarį Kauno gubernatorių jau atvirai siūlė spaudos draudimą panaikinti, pareikšdamas, kad panašios represijos nešė rusų valdžiai daugiau žalos, negu naudos. Tais pačiais metais Švietimo ministerija išleido „Dokumentą, liečiantį lotynų raidės lietuvių literatūroje“, kuris sukritikavo vad. „kirilicos reformą“. Šis pranešimas taip pat skundėsi, kad spaudos draudimas atnešė „nelauktų rezultatų“ kurių svarbiausias — stiprėjantis lietuvių tautinis judėjimas. Prisipažinta, kad rusinimo politika ne tikai nedavė lauktų rezultatų, bet, atvirkščiai, skatino kaip tik tą sąjūdį, kurį ta politika turėjo nustelbti. Paskutiniai draudimo epochos Vilniaus generalgubernatoriai V. N. Trockis ir P. D. Sviatopolkas-Mirskis jau nebetikėjo rusų spaudos reformos efektyvumu. XX amžiaus pradžioje rusų valdininkams nebeliko svarių argumentų prieš spaudos draudimo atšaukimą. Kitaip sakant, rusų valdžia atvirai prisipažino bejėgę toliau kovoti prieš lietuvių spaudą. Draudimo politikai moralškai sugriuvus, pats atšaukimas tapo laiko klausimu. Rusų-japonų karas jį pagreitino — caras oficialiai panaikino spaudos draudimą 1904.IV.24.

Spaudos draudimas nebuvo vienintelė rusinimo priemonė, bet ji buvo tas pagrindinis rusifikacijos ramsis, be kurio bendra caristinė nutautinimo politika jau nebegalėjo veikti. Po 1904 metų, ypač po Didžiojo Vilniaus seimo, rusų valdžios ir lietuvių tautos santykiai pasikeitė — lietuvių tautinis judėjimas ir pati lietuvių

tauta įgavo savotišką rusų valdžios pripažinimą. Peržiūrint XIX a. rusinimo politikos istoriją Lietuvoje, išskiriami šie jos tarpiniai: a) 1832-1864 metų periodas, skaudžiausiai palietęs lenkų dvarininkiją ir kultūrą, bet rimčiau nepajudinęs lietuvių; b) kietasis „muravjovininis“ laikotarpis, kuris tęsėsi nuo 1863 metų sukilimo iki maždaug 1870 metų; c) 1870-1880 dešimtmečio „atoslūgis“, neatnešęs didesnių lengvatų, bet ir nepasizymėjęs ypatingu aršumu; d) Pobedonoscevo eros šovinistinis periodas, Lietuvoje išryškėjęs aršiai policiniu Bažnyčios ir tautos persekiojimu; e) rusifikacijos politikos smukimas ir pačios rusų valdžios perspektyvos pasikeitimas, vykęs per paskutinįjį spaudos draudimo dešimtmetį.

Kaip matome, caristinė rusinimo politika XIX ir XX amžiuose nebuvo visuomet nuosekli. Ji svyravo tarp kieto šovinistinio dogmatizmo ir pragmatizmo. Tuo pačiu reikia atsiminti, kad pačių lietuvių požiūris į valdžios vedamą politiką irgi keitėsi. Valančius aštriai reaguavo į spaudos draudimą, nes jame žiūrėjo mirtiną pavojų Katalikų Bažnyčiai. *Aušros* požiūris į rusinimo grėsmę nebuvo visiškai akivaizdus. Basanavičius rusų valdžios nepulė, nesimėmė analizuoti rusinimo politikos. O vis dėlto *Aušra* buvo išsikišęs, kad ir netiesioginis, to meto Lietuvos valdovams. Pirmia, pats faktas, kad laikraštį reikėjo nelegaliai platinti, skatino pasipriešinimą spaudos draudimui, tam svarbiausiam rusifikacijos ramsčiui. Antra, *Aušroje* ugdoma kalbos meilė stiprino atsparumą prieš kalbos naikinimo pavojų. Bet įdomu ir tai, kad *Aušra*, lyg veidrodys, atspindėjo to periodo rusintojus. *Aušra* vengė kritikuoti carizmą, bet tvirtai stoji į kovą prieš lenkinimo pavojų, tą patį pavojų, kurį taip opiai jautė Muravjovas, Kornilovas ir kiti „obrusiteliai“. Paradoksalu, bet ta prasme rusintojų ir *Aušros* priešinai (aišku, dėl visai skirtingų priežasčių) buvo tie patys — lenkai. Istorijoje pasitaiko ir tokių ironijų.

Jei *Aušros* tonas rusinimo atžvilgiu buvo kiek miglotas ir nedrąsus, tai to jau nebūtų galima pasakyti apie Vinco Kudirkos leistą *Varpą*. Kudirka smarkiai puolė caro valdžią ir pačią rusinimo politiką, ypač spaudos draudimą, kuriame jis įžvelgė nepaprastą ir unikalią lietuvių tautos pažeminimą. Kudirkos kovingas tonas pilnai atitiko Varpo laikų situaciją: aršesnės represijos turėjo išaukti aiškesnį pasipriešinimą. Jei *Aušra* galiausiai laikytų kultūros puoselėjimo laikraščiu, tai *Varpas* buvo bene pirmasis lietuvių pogrindžio spaudos pasaulietiško turinio rezistentinis leidinys. Pažvelgus į XIX a. rusifikacijos politikos tarpinius, matome, kad tiek *Aušra*, tiek *Varpas* atliko savo misiją.

Baigiant, persisi kai kurie palyginimai su dabartimi. Caristinis slavofilizmas ir „tarybinis patriotizmas“ praktiškai siekia to paties tikslo: lietuvių tautos „kultūrinio suartėjimo“ su Rusija, kas yra tolygu lietuvių surusinimui. Sovietinė rusinimo politika taip pat perėjo keletą tarpinių nuo aršaus stalinizmo, iki 1960-ųjų metų „atoslūgio“, baigiant 1975 m. Tashento konferencijos nutarimais paremta sustiprinta rusifikacija. Ir štai šitos grėsmės akivaizdoje Lietuvoje gimė nauja pogrindžio *Aušra*, skatinanti naują rezistenciją, siekiant išlaikyti lietuvių tautos ir kalbos gyvastumą. Dabartiniai rusintojai žymiai pavojingesni už savo caristinius pirmtakus, nes jų rankose XX amžiaus moderniosios komunikacijos priemonės ir totalistinės valdžios aparatas. Valdžios sluokniuose vargu ar rasime caro laikų „liberalų“ ir „kosmopolitų“, kurie bent iš dalies prilaikė rusifikacijos politiką. Bet ir šiolaikinė lietuvių tauta yra, nepalyginti, kultūringesnė, sąmoningesnė ir gausesnė, negu anų laikų valstiečiai ir inteligentų sąjaujė, iš kurios kilo *Aušros* pirmieji rašytojai, skaitytojai ir platintojai. Dabartinis priešininkas, tiesa, stipresnis už buvusius caro rusintojus, bet šiai kovai lietuvių tautos kultūriniai ir dvasiniai ištekliai per pastarąjį šimtmetį nepaprastai išaugo. O tai teikia vilties ir paguodos atečiai.

(Nukelta į 3 psl.)

Lietuviškų knygų spausdintojo Mažojoje Lietuvoje ir knygnešio Juozo Angraibailio išleistas paveikslėlis žandarams pajaukti su įrašu: „Mano brolai! argi nematai, kad šitas lietuvis meldžiasi į Dievą iš naujos knygos; atimk iš jo (išaiko velnias žandarui!)“.

Tautinės savigarbos pasigendant

Žvilgsnis į naująją Bronio Railos knygą
„Kitokios Lietuvos ilgesys“

vytautas a. jonynas

Bronys Raila. *Kitokios Lietuvos ilgesys. Šimtas prakalbų į Lietuvą*. 1980-1982. Cleveland: Viltis, 1983. 399 psl. Aplankas Vlado Žilaitis. Gauna pas leidėjų (Viltis, 6116 St. Clair Ave., Cleveland, Ohio 44103), pas platintojus ir „Drauge“. Kaina 5 dol.

Kai išėjo iš spaudos 1980 metais Bronio Railos prakalbų į Lietuvą radijo bangomis knyga — *Vaivos ryškė*, jos pasirodymas nesukėlė išsivijoj didesnių audrų. Nors, blaiviai žiūrint, tai buvo staigmena. Kad esama radijo stočių, siunčiančių transliacijas į pavergtą Lietuvą, niekam jokia paslaptis. Railos knyga tačiau pirmą kartą atskleidė išsivijimą, kas tų laidų metu kalbama, kaip nušviečiamos lietuviškos problemos, išsivijimas gyvenimas, suteikdama tuo pačiu išsivijimą progą išreikšti savo pritarimą ar nepasitenkinimą vieno Radio Liberty tarnautojo atliekamam darbu. Argi verta pabrėžti, kad, pateikdamas tokią ataskaitą, Raila parodė didelę pilietinę drąsą ir gražų žurnalistinio išpareigojimo pavyzdį.

Naujoji Railos knyga, pavadinta *Kitokios Lietuvos ilgesys*, savo sandara, sukirpimu, nesiskiria nuo *Vaivos ryškės*. To autorius neslepia. Paaikškindamas pasikeitusį pavadinimą, Raila rašo:

„Šio rinkinio tačiau nenorėjau pavadinti antrąja „Vaivos ryškė“, dalimi ir išėjusiu naujo vardo. Ne tiek, kad viena knyga, labiau skirta nuo kitos, bet kad, iki karklo pasiekdama sovietinio Lietuvos gyvenimo jautrių, ir kartais keistų, temų srautą, aš jausdavau, kaip tasai niūrumas ir kancija, tartum kontrastas, dar daugiau manys aštrina kitokios Lietuvos ilgesį“ (p.6).

„Tačiau kol kas šiuo tarpu sąmoningai nesistengiau „praktiškai“ tikslinti, net vengiau konkretizacijų išpiešti, koks turėtų būti tasai kitokios Lietuvos ilgesimas, tasai gaivališkas troškimas, lyg ir josios idealus pareikšias“ (p.6).

Dar glaustiau, dar konkrečiau autorius išsako savo pagėdavimą, kad jo knyga nebūtų palaikyta kokių atities Lietuvos plano šviesoraščių, baiginiame skyrelyje:

„Ne mūsų teisė šiandien iš užsienio nelaisvam kraštui sukalinti politinių programų rėmus ir primygtinai pirkti kokią nors vieną išganingą būsimos santvarkos formą. Atrogius laisvę ir suverenumą, tai nuspręsti pati tauta savo žemėje“ (p.389).

Šiuos perspėjimus būtina žinoti skaitytojui, nes antraip veikalo

pavadinimas kiek klaidinantis. Tiesa, Railos laikysena nėra nauja. Visose savo knygose jis laikėsi panašios linijos. Iš kitos pusės nėra jokia nuodėmė lietuviui svajoti, kokia privaltų būti prisikėlus iš naujo gyvenimanai Lietuva. Ne kas kitas tai darė, kaip V. Kudirkas savo „Laisvose valandose“.

Nežiūrint to, aš asmeniškai lengviau įsivaizduoju tokį pavadinimą labiau tinkantį Tomo Venclovos straipsnių rinkiniui. Tuose rašiniuose *Metmenyse*, *Akiračiuose* bei kitur, Tomas Venclova, gvilendamas lietuvių santykius su kaimynais bei mažumomis, aiškindamas dabartinės tenykštės visuomenės skaudulius, parodė gilų gyventojų nuotaiką (ir tuo pačiu slaptojo) pažinimą, ir tikrai vertė skaitytoją susimastyti, klausis savęs, kokios būsimos, atities Lietuvos ilgetys, geistų. Railos knygoje tos globalinės problematikos nejauciama. Jo siekimai kur kas kuklesni, pragmatiskesni. Veikalo aplanke knyga pristatoma kaip kūrinys, kurį verta dovanoti aplankantiems užsienį draugams bei giminėms.

Patsai Raila tos utilitaristinės knygos paskirties taip įsakmiai nepabrėžia, nors kai kurios užuominos leidžia spėti, kad jo mintis jam nesvetima. Taip, sakysim, įsiai sako: „Kas užsienio lietuviams gerai žinoma ir nusibodę, tas tėvynėje dažnai negirdėta, nauja, svarbu“ (p.13). Arba kitur, pasiteisindamas, kad jam tenka minėti Lietuvos pirmąją okupaciją: „Argi tai svarbu? Ar beverta tuo pačiu šiaudus dar kartą perkult? Man rodos, taip!“

Iš jų sužinom ir konkretizacijų pamatą, kaip jaunoji lietuvių karta nuodijama sovietiniais melais, kaip jai atimtos sąlygos pažinti mūsų tautos nueitą kelią ir teisingai sužinoti reikšmingiausius faktus. Kaip ir ką ji sužinos, jeigu patsai noras taiti pažinti laikomas baustiniu nusikaltimu? Tokį akiračių siaurumą lietuviškose problemose, tiesiog ignoranciją, dažniais atvejais pastebim užsienyje, pasikalbėjus su atvykstančiais iš Lietuvos jaunuais turistais, gimusiems ir augusiems jau sovietiniame narve, izoliacijos, politinės priepaudos aplinkoje“ (p.61-62).

Leistina, žinia, suabejoti, ar išsivijoj augęs ir brendęs jaunimas neprasikalsta tuo pačiu akiračių lietuviškose problemose siaurumu, leistina savęs paklausti, ar viskas daroma, kad įsiai žinotų Nepriklausomos Lietuvos istoriją kaip poterių, bet netenka abejoti, kad daugelis dalykų, kurie minimi Railos knygoje, gali būti atvaizduojami iš Lietuvos negirdėti ir nežinomi. Kaip kad nesuprantama, stačiai bauginanti, gali jiems pasirodyti demokratinė santvarka. Tai akivaizdu iš disidentų, sakysim, Bukovskio,

„Tu laukų ir sodų širdis...“

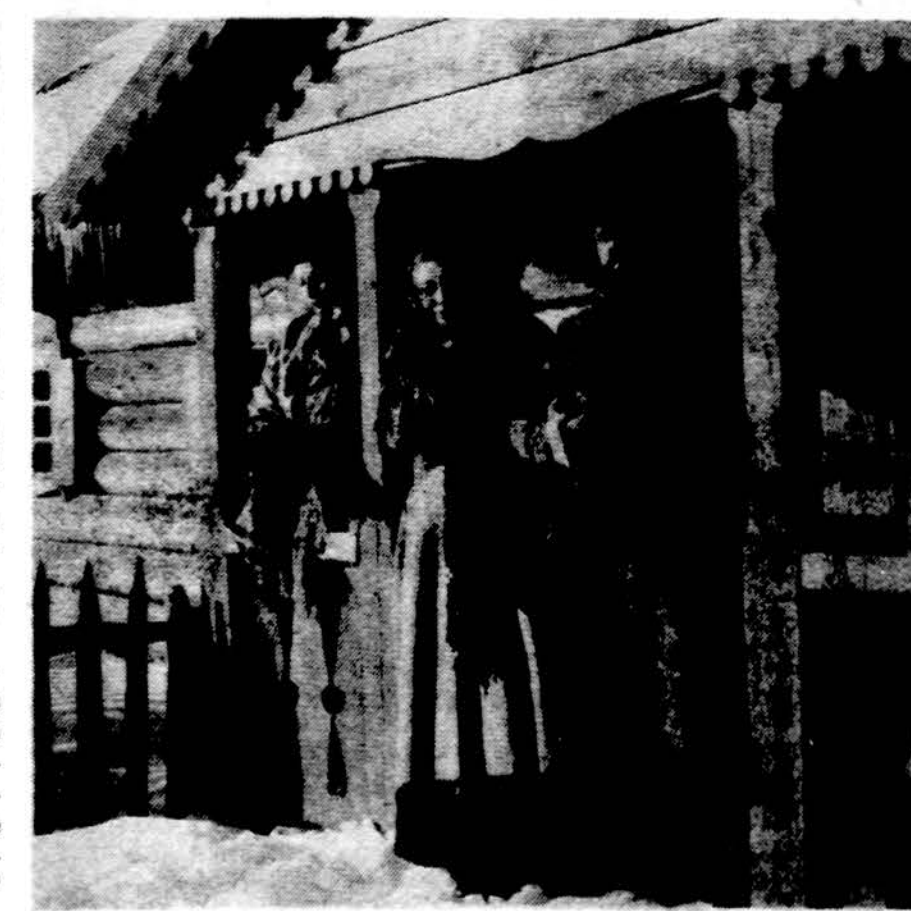
knygų. Šiuo atžvilgiu *Kitokios Lietuvos ilgesys* vertinga knyga, nes apie panašaus informacinio leidinio svarbą, prisipažinkim, iki šiol nesam pagalvoję.

Knygoje yra šimtas „prakalbų“, atseit tekstų, nuskambėjusių eterio bangomis 1980-1982 metų laikotarpiu į Lietuvą. Bronys Raila sakosi turėjęs vargo sudėliot jas į skyrelius. Nesakytumė, kad tas paskirstymas jam nepavyko. Apskritai tekstai sugrupuoti logiškai, neblogai. Yra iš pradžių istorinių sukaikių priminimai su komentarais — „Brandaus“ komunizmo nebrandumai“, užima per 120 puslapių. (Tiesa, paskutinė dalis — „Lenkijos įvykių parastė (lietuvių požiūris)“ — apie 19 puslapių — nebuvo transliuota). Po jo eina komentarai apie tarybinę enciklopediją — „Girgždėdama rieda tarybinė enciklopedija“. Paskui skyrelis apie išsivijimą ir jų veiklą — „Ar mūsų godos vien žaismas naktų?“ Likusiuose dviejose skyreliuose sudėti straipsneliai, išsaka išsivijimą reaguojimą į kultūrinį, meninį Lietuvos gyvenimą ir labiau „pagrėbtų“, trumpų apybraižų, tipo „Margo gyvenimo akimirkos“. Atrodytų (bent knygos skaitytojui), kad nebūtų galima prikišti Railai tematiškos viendomo ar siaurumo. Pažymėkim, tačiau, čia pat, kad transliacijos klausiusiems Lietuvoje neįmanoma to sugrupavimo pajusti. Daugų daugiausia gali jie pastebėti, kad šiokart transliacijose pagrindinė mintis išsako-

ma, vienos ar daugiausia dviejų, laidų formatu. *Vaivos ryškė*, kaip prisimenam, kai kuriems įvykiams ar temoms komentuoti prireikdavo keleto laidų. Raila kažkodėl pamiršo paminėti pratarmę, kad jo mintys turi būti išsakytos per dešimties minučių pokalbį. Tame formate jis vis lengviau išsitenka. Antra vertus, galbūt iš tiesų šiuo 1980-1982 metų laikotarpiu tokie skandalų dalykai, kaip kad Alseikos perbėgimas į priešiškovą, Mikuckio atsiminimai, kurie prašes skubaus (ir užtat ne visada glaustoj) komentaro. Iš viso, atsiversdamas Railos knygą, skaitytojas turi kiek pavarginti savo atmintį. Dievazi, kas gi darės tuo 1980-1981 laikotarpiu, mėginkim prisiminti? Tarpautinė plotmė turėjom palengva gaistanti Brežnevą, Lenkijos įvykius, sovietų invaziją Afganistaną, šaltjo karo atnaujinimą, ką dar? O ką Lietuvos? — Astrėjančių reakcija, kratas, suėmimų bangas, visus dalykus, pranašaujančius dar didesnę priešpaulą — neįsileidimą studentų studijuoti Vilniaus universitete, draudimą siųsti užsienin knygas. Ar tas fonas atspindi Railos knygoje? Sakytumė — iš dalies. Metasi, sakysim, ir akis, kad mažoka užuominų apie tenykštę pagrindinę spauldą, disidentus. Tik vienoj vietoj (p. 180) užsiminama apie Bą Gajauską. Šiaip nieko apie lietuvių Katalikų Bažnyčios Kroniką, nieko apie lietuvišką šaltinį Gudijų nutautinimą. Kodėl? Raila paaiškina, kad tų dalykų nelietė, nes tuos komentarus ir informacijas „ruošia kitų sričių radijo bendradarbiai“ (p.6). Galbūt specializacija ir savo vietoj, bet vis vien skaitytojui apmaudu. Jis pasigenda aštrios Railos plunksnos. Jo akižarumai. Beje, kalbant apie stilių, tenka pažymėti, kad šioj knygoj jis kiek pasikeitęs. Mažiau jame gausaus sarkazmo, humoro švystelėjimų. Mažiau citatų iš užsienio spaudos ar disidentų raštų, nors *L'Express* yra cituojamas porą kartų. Nors Raila dažnai turi glauštai aptarti komunistinę sistemą, tas nenoras pasinaudoti disidentų, kaip Bukovskio ar ypač Zinovjevas, pastabomis, skaitytoją kiek stebina. Pažvelgus į indeksą — knygų ir žurnalų rodyklę, akivaizdu, kad Raila naudojosi visų pirma lietuviška ir tarybine lietuvių spaulde bei knygomis. Bandė iš jų sudaryti vaizdą apie padėtį krašte. Bet ir šiuo atveju esama išrankumo.

Niekas, žinoma, negali reikalauti, kad Raila būtų skaitęs visas aiei vieną iš ten atklydusias knygas. Natūralu, kad jam kartais prireikia replikuoti recenzentams, rašiusiems išsivijoj apie tuos veikalus. Gal net „nusirašiusiems“, kaip kad „Dvejojo Juzos“ atveju. Raila turi visišką teisę taip manyti. Teisę pakaltinti

palankiau apie knygą atsiliepusį politiniu nebrandumu, ar net (tokie dalykai išsivijoj galimi) subversyvine veikla. To Raila nedaro. Visų pirmausia, kad tikriausiai, jo manymu, tam nebūtų vieta laidose į Lietuvą. O antra, todėl — ir tai vienas gražiausių jo asmenybės bruožų — kad jis nelinkęs žarstyti nepasitikėjimo artimu sėklų į žmonių širdis. Ir taip to įtarimo išsivijoj nemažai. Kaip nemažai ir visokių susikurtų mitų. Kaip, sakysim, archyvinės medžiagos apsaugos problema. Ta opų klausimą Raila komentuoja dviejose pokalbiuose — „Grazulys dėl archyvų“ ir „Dėl ko nepasitikiu archyvų sargais?“, ir jei norėtumėsi kokio atsisaikymo į Railos knygą iš V. Kazakevičiaus and Company pusės, tai kaip tik nedviprasmiškos, aiškus, lietuviško atsakymo iš šiuos du tekstus. Bet jei Raila negailestingas J. Baltušui ir V. Sirijos Girai (iš politinio taško žiūrint, pagrįstai), tai jis nemažiau drąsiai skleidžia mitus, pasijėjęs ar pasėję įtarumą, gaubiantį kitas menines asmenybes. Būdingu pavyzdžiu būtų jo tekstas apie J. Marcinkevičių „Simpatiškiasias tarybinis rašytojas“, kuriame, nežiūrint gautų iš Lietuvos nepalankių informacijų, Raila analizuoja savaip tą kontroversinę asmenybę. Drąsiais laikytumė ir jo tekstus — „Pliauškalai“ bei „Režisierius Jonas Jurašas“, kuriuose autorius kalba klausytojui apie šiaip ir anapus pasauliškai juodinamus — Tomą Venclovą ir Joną Jurašą. Kalbant apie paistalus, pakuždas, paskalas, neužmirština, kad ir pats Raila yra buvęs jų auka. Ne nuo vakar piktį žmonės nepraleisdavo progos sumeblenti, kad jo

„Atgyja nuskambėjusios kartos...“

Jonas Aistis

„Mano giminės giesmė“

TREČIOJI DAINA

Pakyla iš pačių
Motinos žemės istų,
Kaip gilus
Ir ilgesingas skundas,
Kaip šventa
Ir skaudi
Pačių žemės gelmių
Aimana,
O tačiau
Laki ir giedra
Mano giminės daina:
oi vėly vėly
vėly vakarėli!

Skaisti,
Kaip vaikystė ir laimė,
Smagi
Kaip jaunystė ir džiaugsmas,
Skaudi,
Kaip skriauda,
Sielvartas ir vargas,
Ir sunki,
Kaip apleista senatvė
Ir vieniša mirtis...

Tavy alsuoja
Amžių glūduma,
Atgyja
Nuskambėjusios kartos,
Sužaliuoja kalnai,
Pavirtę į klonius,
Ir spindi spindi
Skaistūs
Jūrų marių vandenai...

O mano giminės daina,
Dainele,
Dainužėle, —
Tu mano džiaugsmas,
Tu mano paguoda,
Tu mano laimė visa!

Tu žadini
Šilo viršūnes,
Tu bėgioji
Paviršium
Ežerų veidrodinės ramybės,
Tu pamiškes

Laime apsivaigusio
Girių vieversėlio
Giesmė skardeni,
Tu linksmas
Duobelių aidais
Juokios ir kvatoji,
Tu laukų
Ir sodų širdis
Vis skardi nuolatos
Ir gyva...

O mano giminės daina,
Dainele,
Dainužėle,
Skambėk, mano
Laime,
Skambėk, mano
Džiaugsmas,
Ar linksmas ir džiaugsmingas,
Ar skaudi ir graudi,
Tartum viso
Gyvenimo svoris ir kartis:
O kur aš, o kur aš
nukeliausiu nūnai?...
išipyks, apsimaus
jos duonelė karti,
kai ji bars, priekaištaus,
kad netikus marti...

Kai širdelė man plyš
verdamas kruvinai,
o kam aš, o kam aš
pasiguosiu tenai...

O mano giminės daina,
Dainele,
Dainužėle,
Būk per amžius skardi,
Ilgesinga,
Graudi,
Bet skaidri
Ir tyra,
O graži,
Tartum žemė pati,
Tartum mano plati giminė:
oi vėly vėly
vėly vakarėli...

tikras brolis yra užkietėjęs komunistas. Pasinaudojęs proga, kad Minties leidykla Vilnių išleido VI Railos knygelę *Nuo Rozalimo ligi Kalifornijos*, Bronys Raila paskiria vieną tekstą („Kiek beliko idealistų“) savo santykių šeimoje pavaizdavimui. Padėties nedramatizuojantis tekstas, paprastas, betgi nuodėmė, kad išskaidytų įtarinėjimo miglas. Iš jo matyti, kad Raila laiko aukščiausią žmogiškąją vertybę turėjimą idealų, ištikimybę moraliniams principams, ir kad išvydęs tikrovę, kurioj šėlioja savanaudiškumas, narcizmas, korupcija, jis jaučias pasimetęs. Taip ji vargina tokio reginio niūrumas ir beprasmiškas draskymasis, kad jį apima ilgejiškas *kitokios Lietuvos, kitokio lietuvi*.

Grįžtant prie prozos knygų, leidusių Railai pajusti dabartinės Lietuvos gyvenimo pulsą, tenka pripažinti, kad autoriui, atrodo, bus padarę itin didelį įspūdį Sluckio romanai *Saulė vakarop* ir *Kelionė į kalnus ir atgal*, ypač antroji. Raila pripažįsta Sluckio talentą „beašikiu pavaizduoti Lietuvos sovietinės visuomenės

generacijų konfliktus ir ne baistiaus, gal net drąsiau už Joną Avy Minties leidykla Vilnių išleido VI Railos knygelę *Nuo Rozalimo ligi Kalifornijos*, Bronys Raila paskiria vieną tekstą („Kiek beliko idealistų“) savo santykių šeimoje pavaizdavimui. Padėties nedramatizuojantis tekstas, paprastas, betgi nuodėmė, kad išskaidytų įtarinėjimo miglas. Iš jo matyti, kad Raila laiko aukščiausią žmogiškąją vertybę turėjimą idealų, ištikimybę moraliniams principams, ir kad išvydęs tikrovę, kurioj šėlioja savanaudiškumas, narcizmas, korupcija, jis jaučias pasimetęs. Taip ji vargina tokio reginio niūrumas ir beprasmiškas draskymasis, kad jį apima ilgejiškas *kitokios Lietuvos, kitokio lietuvi*.

Grįžtant prie prozos knygų, leidusių Railai pajusti dabartinės Lietuvos gyvenimo pulsą, tenka pripažinti, kad autoriui, atrodo, bus padarę itin didelį įspūdį Sluckio romanai *Saulė vakarop* ir *Kelionė į kalnus ir atgal*, ypač antroji. Raila pripažįsta Sluckio talentą „beašikiu pavaizduoti Lietuvos sovietinės visuomenės

„Liūdnu, kai pagūgiškai raštu ir vaizdu tat kartoją jaunas režisierius Lazėnas, kuriam mylintys tėvai parinko modernų ir gražų lietuvišką vardą — Linas. Mėlynai tydintis linas, it gelis, mėgtamas visų lietuvių, dainose apdainuojamas. Jis per amžius tydės mūsų tėvynės ir tautos garbei. Nepurvinink savo tydro melio, Linai!“ (p.58-60). Tas pats „Fe, fe, negraži! Sandi-komandi!“ pasigirsta ir Railos atsakyme Gražinai Apnaučiūtei: „Ak, Gražina — kas per daug, tai per daug! Abiem atvejais tat negražina jūų gražaus vardo...“ (p.309). (Nukelta į 4 psl.)

Rusifikacijos politikos tarpiniai (Atkelta iš 2 psl.)

NUORODOS

1. Cit. Nicholas Riasanovsky, *Nicholas I and Official Nationality in Russia, 1825-1855*, Berkeley, 1969, p. 226.
2. Manfred Hellman, „Die litauische Nationalbewegung in 19. und 20. Jahrhundert“, *Zeitschrift fuer Ostforschung*, Nr. 2 (1953), p. 78.
3. I. P. Kornilov, *Ruskoje delo v severozapadnom kraje*, S. Peterburg, 1908; *Zadaci ruskoj prosvetienija*, S. Peterburg, 1902; ir *Pamjati grafa M. N. Muravjova: k istorij vilenskovo učebovo okruha 1863-1868 gg.*, S. Peterburg, 1898.
4. Kornilov, *Pamjati grafa M. N. Muravjova*, p. 13.
5. M. N. Muravjov, „Graf M. N. Muravjov: zapiski evo ob upravlenije severozapadnom kraje i ob usmireni je v nion mjaeteža“, *Russkaja starina*, Nr. 36 (1883), p. 137.
6. Kornilov, *Zadaci ruskoj prosvetienija*, p. 437-438.
7. Žr. Albinas Rimka, *Lietuvių tautos atgimimo socialiniai pagrindai ir „Ausros-Varpo“ gadynės (1883-93) socialiekonominiai raštai*, Lietuvos Universiteto Teisų Fakulteto Darbai, T. 6, Kn. 3, Kaunas, 1932; Mirolav Hroch, *Die Vorkaempfer der nationalen Bewegung bei den kleinen Voeltern Europas: eine vergleichende Analyse zur gesellschaftlichen Schichtung der patriotischen Gruppen*, Acta Universitatis Carolinae Philosophica et Historica, T. XXIV, Praha, 1968.

„Tavy alsuoja amžių glūduma...“

Dovas Zaunius — Mažosios Lietuvos sūnus

JULIUS P. SLAVENAS

Dr. A. Geručio knyga apie Nepriklausomos Lietuvos Užsienio reikalų ministrą dr. Dovą Zaunį yra naujas vertinimas, suteikiantis daug įdomių žinių apie daktarą Zaunį ir apie Lietuvos diplomatinės istoriją.

Knyga pradeda nekrologu, parašytu dr. Geručio dr. Zaunio laidotuvių proga 1940 m. vasario mėn. 22 d. ir paskelbtu *Lietuvos Aido*. Šis nekrologas nustato tolimesnį knygos toną. Įtektą įpinama daug trumpesnių ir ilgų citatų iš įvairių lietuviškų laikraščių, ypač iš *Lietuvos Aido*, *Vyriausybės žinių* ir *Elto*. Pastarąją autorius redagavo. Įvykiai aiškinami iš patriotinės perspektyvos, išgalėjusios Nepriklausomą Lietuvą ir tęsiamos išsivijoj.

Zaunius buvo mažlietuvis, gimęs 1892 m. didžiai susipratęs mažlietuviškos šeimos, jaunesnis brolis knygnešės Mortos Zauniūtės. Antraštelėje pabrėžiama jo mažlietuviška kilmė: Mažosios Lietuvos sūnus. Dėl to nestebėtina, kad autorius daug rašo apie Mažąją Lietuvą, jos veikėjus ir Klaipėdos krašto problemas. Be to, jis pats ejo aukštą pareigą gubernatūroje. Įvykiai interpretuojami iš grynai didlietuviško taško. Visos problemos iškilusios iš „vokietininkų“. Man užkliuvo ir šis samprotavimas: būdamas Rygoje, Zaunius su vietiniais lietuviškais katalikais sugyvenęs gerai, nors pats evangelikas. Susidaro įspūdis, kad religinė netolerancija buvo monopolizuojama tik evangelikų. Šis religinis klausimas yra per daug sudėtingas, ir galėtų būti gvildinamas kitoje vietoje. Iš mažlietuviško taško Klaipėdos santykiai su Lietuva buvo kritiškai apibūdinti dr. Martyno Anyso (irgi mažlietuviu) atsiminimuose (*Kova dėl Klaipėdos*, Chicago, 1978), kuriuos autorius mini, bet neцитuoja. Aiplamai Klaipėdos krašto gyventojai-ūkininkai nebuvo patenkinti Lietuvos valdžios politika Klaipėdoje, ypač tau-

Dr. Dovas Zaunius

tinio režimo laikais. Atmetus religinius ir kultūrinius skirtumus, didžiausias nepasitenkinimas buvo ekonominio pobūdžio, dar kurstomas trečiojo Reicho propagandos. Dėl to ir augo autorius pasiepiamų „vokietininkų“ nepasitenkinimas. Iš kitos pusės žiūrint, kai vokiečiai (arba Vilniaus krašte lenkai) sulietuvėja, mes jų nepeikiame.

Zaunius buvo užsienio reikalų ministras nuo 1929 iki 1934 metų. Dėl to nestebėtina, kad knygos didžioji dalis apima kaip tik šį laikotarpį. Detaliai aptasakojama Klaipėdos krašto gubernatoriaus Merkio laikais užvesta A. Boettcherio byla, kuri pasiekė tarptautinį teismą Haagoje ir buvo Lietuvai teigiama išspręsta. Ryšium su byla cituojami pranešimai ir ištisi kalbų tekstai iš lietuviškos spaudos. Tokiu būdu knyga suteikia daug informacijų apie Lietuvos diplomatinę istoriją aplamai. Iš knygos sužinome, kad dr. Zaunius buvo autoriui artimas žmogus, ir kad jų keliai dažnai ir net reikšmingai kryžiuosi. Įvade autorius pabrėžia, kad rašydamas šią knygą jis noris „atsidėkoti už visą gerą“, kad daktaras Zaunius jam padaręs. Knygos mecenatai: ministro našlės operos dainininkė Vincė Jonuškaitė-Zauniėnė ir dukters Gied-

rė ir Augusta su vyru. Gal dėl to principiniai vengiami kontroversijos. Vienas pavyzdys yra epizodas ryšium su Lietuvos-Vatikano konkordato pasirašymu. Autorius, gindamas Zaunį, teigia, kad Zaunius buvo kritikuojamas be reikalo ir kad jis turįs dokumentų tai įrodyti, bet jų čia neįveda, nes jau „šiaip knyga per ilga“. Išleisti ir kiti idomi epizodai iš Zaunio tarnybinės veiklos. Kadangi dr. Gerutis planuoja atspausdinti savo paties atsiminimus, reikia tikėtis, kad jis ten pateiks šią ir kitas kontroversijas ir jas nuodugniai apsvaistys. Jų nepamiršimas yra nuostolis mūsų istorijai.

Dr. Dovas Zaunius buvo šviesi asmenybė ir negalima nesutikti su autorium, kad jo įnašas Lietuvos diplomatiniai buvo teigiamas. Jis atkakliai gynė Lietuvos reikalus Zenevoje ir kitur, tuo patiu visados pasižymėdamas dideliu taktiškumu. Galėčiau iš savęs pridėti, kad savo dalykišku ir ramiu priėjimu, Zaunius, nors ir mažiau žinomas kaip Volde-maras, palikdavo daug geresnį įspūdį. Volde-maras, kai kur daug pasiekęs, ypač gaudamas iš Stresemanno Lietuvos Vokietijos sienų pripažinimą, užsienio diplomatų, tarp kitko ir to paties Stresemanno, buvo neigiamai charakterizuojamas dėl savo elgesio.

Knyga išleista mažu tiražu (500 egz.), nebrangi šiandieninė kainomis. Įdėta tik viena nuotrauka. Knygos paruošimas skubotas. Trūksta bibliografijos ir pavardžių rodyklės. Visi šaltiniai pažymimi kabutėse tekste, o kartais ir nepilnai pažymimi. Veikalas didžiai naudingas ir tuo, kad jame sukaupta tiek daug citatų iš spaudos ir dokumentų, kurie šiandien sunkiai prieinami.

Albertas Gerutis. *Dr. Dovas Zaunius — Mažosios Lietuvos sūnus* — Nepriklausomos Lietuvos valstybės užsienio reikalų ministras. Cleveland: Viltis, 1982. 565 psl. Kaina — 6 dol. Gaunama pas leidyšius (Vilties leidykla, 6116 St. Clair Ave., Cleveland, Ohio 44103) ir pas platintojus.

Tautinė savigarda

(Atkelta iš 3 psl.)

Lengva sumesti tokių žodžių žaisimą, kaip „Gražina — „graužas“ — „negrážina“, (nors skamba jis išskaidymu išsivio ausiai), bet gal verta pagalvoti, kaip tokia retorika gali veikti tenyčių radijo klausytojams, besiklausanti slapta, bijanti kaimynų įskundimų žmogų.

Aptariant leidinį *Kitokios Lietuvos ilgesys* nevalia kažkaip užmirsti, jog susiduriame su dviem realybėmis. Pirmoji yra pačios laidos, jų turinio tinkamumas tam abstrakčiam klausytojui, kuris yra Lietuvos gyvenantis žmogus. Antroji realybė yra pati knyga, kurioje tekstai sudėlioti tam tikra tvarka, nepaisant, kad radijo bangomis jie ejo kita seka. Jau tai klaidina skaitytoją. Yra, saky-sim, stambokas skyrelis „Girgždėdama rieda tarybinė enciklopedija“. Skaitytoji dingteli į galvą, kad įsikibęs į tą temą Raila piekė savačią savaitę apie aptiktus Enciklopedijos iškrapiumus, netikslumus, nutylėjimus, istorinių faktų falsifikavimą. Jį gal net pagauna abejonė, ar visų tų (kartais smulkių dalykelių) iškelimas yra prasmingas tenyščiam klausytojui. Juo labiau, kad galbūt buvo tuo metu aktualesni dalykai, reikšmingesni įvykiai, vertų skubaus komentaro... Kaip matom, skaitytojas turi optinę iliuziją. Faktiškai tekstai, kurie sudaro šį skyrelį, išsiskaido laiko tekme. Nors kartais tam pačiam siūžetui aptarti paaukojamos dvi laidos.

Panašus įspūdis gali susidaryti, išleidžiant iš regėjimo lauko tą skaidą laiko tekmeje ir kitų laidų atveju. Iš pirmo žvilgsnio gali atrodyti, kad įvairių čionykščių sukakčių minėjimai,

tekstai apie Santvarą („Kad saitai su Lietuva nenutruktų“), apie Alantą („Pasiuokojimas Amžinajai Ugniai“), apie Antaną Gustaitį („Putinelio ilgesys“, „Būtų gera pakovoti“), pagaliau nekrologas R. Spaliui („Tragiškos generacijos istorija“) nebūtinai įdomūs tenyščiam klausytojui. Kritikuoti visad lengva. Bet visų pirma tokių tekstų skaičius (vėl ta skaida laiko tekme) nereikšmingas. Antra, savo mintimis tos prakalbos darniai įsiriškia į laidų visumą. Trečia, yra Lietuvos žmonių, kuriems šių rašytojų vardai žinomi ir brangūs. (Ta prasme gal kiek mažiau pateisinamas Railos pomėgis vanot Eduardą Mieželaitį, kuris yra tapęs Railos „bėte noire“). Ne kažin kiek žmonių jį pripažįsta poetu išsivijoj, turbūt ne ką daugiau Lietuvoj, tai ir vanot tenka jį nebe už tokias padlaižystes, kaip Brežnevo išliaupsinimą antruoj Tolstojum). Ketvirtu punktu būtų tai, kad ne taip lengva atskirti, iš šalies stebint, kas tenyščiam žmogui ir kas ne. Reiktų bent žinoti, apie ką kalbama kitose Radio Liberty laidos. Pagaliau daug problemų, kurias iškelia Raila, yra taip pat ir išsivijos problemos. Tai straipsniai, kuriuose jis, pavyzdžiui, ragina parinkti vaikams lietuviškus vardus („Vardai“), kur pasipiktina svetimžodžių tarša („Apie kalbos lietuviškumą“), ar net kur smerkia žodžių „tarybinis“, „kolūkiš“ naudojimą („Kas teisingiau: tarybinis ar sovietinis?“) Visus juos vienijanti gija yra tas pats Railos raginimas neprarasti tautinės savigardos.

Kitokios Lietuvos ilgesio išleidimą finansavo mecenatas Kostas Ramonas Chicagoj, reikalavęs, kad jos kaina neprašoktų 5 dol., atseit, kad būtų įperkama

Bronys Raila, kuriam paskirta 1983 m. JAV LB Kultūros tarybos Radijo darbuotojo premija.

žmonėms, norintiems ją padovanoti atvykstantiems iš Lietuvos. Sumanytas, savaime aišku, geras, tik vienas dalykas yra dovanot knyga, o kitas — būti tikram, kad ją skaitys. Ne man tikrai, kiek išsivijos skuba sąjūdinti atvykstančius su išsivieška pasterde ir knygomis, bet kiek paustebėjau, kiek kiti man pasakojo, nebūtinai sovietiniai („Les Sovietietikos“) parodo susidomėjimą mūsų spauda. Dievai žino, kodėl. Gal todėl, kad nemažą nuosimtį jų tarpe sudaro „perku-parduodu“ tipo žmonės. Gal todėl, kad „instruktažo“ metu juos

Iš Broniaus Kvickio Draudžiamosios spaudos parodos, skirtos „Aušros“ šimtmečiui paminėti.

„A History of Lithuania“ projektas

Turime kelias Lietuvos istorijos knygas, parašytas lietuvių istorikų nepriklausomybės laikais ir išsivijoje. Yra jų lietuviškų, angliškų, prancūziškų ir kitomis kalbomis. Jų tarpe yra akademinio lygio veikalai, tačiau jie mažai tepasiekia kitataučius skaitytojus. Spraga užpildyti jau 1976 metais buvo užimta parengti naują Lietuvos istorijos veikalą anglų kalba. Inicijavęs ėmėsi bostoniečiai Petras Kaladė, Vytautas Izbickas ir leidyšas Juozas Kapočius. Sudarytas ad-hoc komitetas. Tarta, kad toji istorijos knyga turi būti akademinio lygio, parašyta lietuvių ir lietuvių istorikų, dėstančių universitetuose. Redaktorių pakviestas dr. Romualdas Misiūnas, tada Williams College asistentas profesorius, vėliau Yale universiteto mokslinis bendradarbis. Jis pateikė komitetui priimtina veikalą planą ir angažavo autorius. Komitetas ėmė rūpintis lėšomis darbiui apmokėti. Buvo nutarta pasinaudoti kuria nors Amerikos universitetine leidykla. Nuo 1980 m. vasaros leidybos komitetas sudarė bostoniečiai: pirmininkas dr. P. Kaladė, vykdomasis vicepirmininkas inž. dr. J. Gimbutas, vicepirmininkas inž. V. Izbickas (ryšiams su LB Kultūros taryba), sekretorius inž. Jonas Vasyis ir išdėminkas Br. Paliulis. LB Kultūros taryba pritarė projektui ir parūpino dalį reikalingų lėšų iš Lietuvių fondo.

„A History of Lithuania“ veikalo planas yra toks: Prehistory; To 1390; 1390-1569; 1569-1655; 1655-1772; 1772-1815; Economics and Society; The Culture of the Grand Duchy; The Reformation in Lithuania; 1815-1863; 1863-1917; 1918-1920; 1920-1926; 1926-1938; 1938-1940; 1940-1945; 1945-1980; Economics and Society, 19th and 20th centuries; Culture

visai įbaugina. Gal todėl — ir tai tikty Railos atveju — kad jie iš mažens įpratę žvelgti į žurnalistą, kaip į sunytį, kuris skalija, kas jam liepta skalyti, nes jo laukia atpildas honoraro, kelialapio ir Krymo pajūri, naujo buto forma. Ak, ir mes patys tolydžio pateisinam kai kuriuos pasimilkinimus tuo, kad „žmogui reikia gyventi“. Tuo, kad tai esama „maldelių“, ritualinių formų. Raila už šią knygą nesulauks jokio honoraro, jokios apmokėtos kelionės ir Havajus su visu išlaikymu. Tiesa, kurį jis šiuos tekstus dirbdamas kitataučių įstaigų, bet juose skamba lietuviškas išdidumas ir meilė savo gimtajam kraštui — Lietuvai. Štai ko turėtumėm neužmiršt pasakyti, kalbindami atvykėlius į pasisakyt.

and Society, 19th and 20th centuries; Lithuania Minor.

Jau gauta penkiolika straipsnių iš šių autorių: D. Beavois (Lille universitetas, Prancūzija), M. Brakas (Augustana College), D. Fainhausz, M. Gimbutienė (UCLA), V. Krivickas, J. Lukowsky (Birmingham universitetas, Anglija), R. Misiūnas, J. Ochmanskis (Poznanis universitetas, Lenkija), L. Sabaliūnas (Eastern Michigan University), A. E. Senn (University of Wisconsin), Saulius Sužiedėlis, R. Šilbajoris (Ohio State University). Jie yra žinomi akademinėje pasaulyje; atstovai iš jų yra Lituanistikos instituto nariai. Dar

NAUJI LEIDINIAI

• *Ateitis* nr. 9 (1983 lapkritis). Ateitinių Federacijos leidžiamas katalikiskos-lietuviškos orientacijos mėnesinis žurnalas. Administratorius — Juozas Polikaitis, 7235 S. Sacramento Ave., Chicago, Illinois 60629. Prenumerata JAV ir Kanadoje — 12 dol., susipažinimui — 9 dol., kituose kraštuose — 9 dol., išskyrus Pietų Ameriką (7 dol.).

Paskutinis (redakcijai keičiantis) ilgamečio *Ateities* jaunimo žurnalo vyriausio redaktoriaus kun. dr. Kęstučio Trimako surengtas numeris, skirtas Penktajam pasaulio lietuvių jaunimo kongresui, įvykusiam 1983 m. liepos mėnesį. Išsamiai nušviečiama jo daugialypė programa su gausybe nuotraukų. Numeris svarbus kaip Penktojo PLJK dokumentacija, sulaukta viename leidinyje, pasigėrėtina išdėstyta.

• *Lietuvių dienos* nr. 10 (1983 gruodis). Mėnesinis iliustruotas žurnalas lietuvių ir anglų kalba, leidžiamas Antano F. Skiriaus. Redaguoja Rūta Skiriūtė, Margis Matulionis, Arūnas Barkus. Adresas: Lithuanian Days, 4364 Sunset Blvd., Los Angeles, CA 90029. Prenumerata metams JAV — 20 dol., Kanadoje — 25 dol. Atskiras numeris — 2 dol.

Numerio akcentas kun. Vytauto J. Bagdanavičiaus 75 metų sukakčiai. Prasmingas vedamasis — kun. Vytauto Bagdanavičiaus mintys Viespaties gimimo šventės proga „Žmogaus ir Dievo žodis“, paliečias galbūt pačią didžiausią šio laikų problemą pažinimo srityje: žodžio vertės susiaurinimą. „Norint dievį ką žinią pasakyti, reikia gražinti garbę žmogiškam žodžiui“, rašo kun. Bagdanavičius. „O iš kitos pusės, norint žmogiškam žodžiui gražinti aukštą reikšmę, niekas kitas negali taip gerai patarnauti kaip Dievo Žodis, prabilęs žmogiš-

Nuotr. Juozo Mažeikos

laukiama — penkių kitų autorių straipsnių. Dalį gautų rankraščių reikia versti į anglų kalbą, kiti jau išversti arba parašyti angliskai. Susidarys apie 1200 mašinraščio lapų vien tik tekstų. Prisidės var-dų ir vietų rodyklės. Knygos suredaguojimas pareikalaus bent pusmečio. Po to lietuvių istorikų komisija turės viską perskaityti ir patvirtuoti. Tik tada rankraščiai bus atiduoti leidyklai. Manoma, kad universitetinė leidykla galės geriau išreklamuoti ir išplatinti knygą angliskai skaitantiems, negu turimosios lietuviškos leidyklos.

Leidybos komiteto vardu: dr. P. Kaladė, dr. R. Misiūnas, redaktoriai

Leidybos komiteto vardu: dr. P. Kaladė, dr. R. Misiūnas, redaktoriai

ku žodžiu ir tuo būdu nepaprastai sutvirtinę žmogaus žodžio reikšmę“. Kun. dr. Ignas Urbonas iškelia sukaktyvininko kun. V. Bagdanavičiaus mąstysenai būdingus bruožus.

Kita numerio medžiaga: 1944 m. vasario 16 d. Vliko deklaracija, Česlovo Masačio eilėraščiai, Tilžės akto sukaktis. Angliškoje dalyje daug dėmesio skiriama sąžinės kaliniams ir religiniam persekiojimui okupuotoje Lietuvoje.

• Jonas Rūtenis, *Sventieji dūmai*. Eilėraščiai. New Yorkas: Lietuvių Šaulių sąjungos tremtyje Si-mo Kudirkos šaulių kuopa, 1983. Viršelis ir leidinio iliustracijos autorius. 110 psl. Kaina — 6 dol., su persiuntimu — 7 dol. Gaunama pas platintojus ir pas K. Bačauską, 84-55 86th Ave., Woodhaven, NY 11421.

Rinkinyje sudėta trylikla patrio-tinės minties ir jausmo laisvai sueliuotų eilėraščių. Čia intymiai kreipiamasi į pakelės rūpintojėli:

Ir ko Tau, / Mano mažasai Dievu-li, / Medžio galvėle naudoti? / Ko Tavo mediniai skruostais / Asa-rom riedėti? / Jo klausima: Ar visas sodybas, Viespatie, randi, / Sūsdamas baltą balandį?... ir jis pats guodžiamas: *Neverk, Rūpin-tojėli...* („Laisvė“, p. 7-16). Inty-miai su savo Viešpačiu kalbasi ir Kristijonas Donelaitis: *O ištverti gi reikia, / kol dienos šviesės vėl stosis...* / *Tad garbė lietuvininkų slaukų ir darbų per sunkų / Palai-mink, Tėtut! — Zinai, sunku be laisvės / Ir man, ir mano būram sėrmėgiam vyžotiem...* / *Turiu aš jau keltis! — / Turiu evangelijoj rasti žodį prasmingą / Ir giesmę Sutvertojai dailią...* / *Tik, va, liga, susimetus pasenusiam kūne, / Prakitau pila man kaktą, kaip žolę rasoja...* („Kristijonas“, p. 34-35).

Didžiama eilėraščių labiau deklaratyvaus sukirpimo, naudojan-tys gausias užuominas iš tautos istorijos, dabar jau sudarančias esminį legendarinį tautinės są-monės krūvį, ateities jausmui ta-dinti: *Mes dar grįšim namo / Amžino VASARIO šventei...* / *Zydek, mano svajone lakioji, / Sapnuok, / Kad mes, kopyltstul-piais žemėn išle, / Pakelėse sto-vėsim / Ir savo gyvybės giesmę / Amžiną giesmę — / Giedosim...* („Pavergtos žemės sonata“, p. 109).

Jaunieji literatūros premijų laimėtojai

Praėjusiais metais JAV LB Kultūros taryba buvo paskelbusi novelės ir poezijos konkursą jauniems lietuvių išsivijos rašytojams. Iki termino galo, 1983 m. gruodžio mėn. 31 dienos, buvo gauta viena novelė ir penkių autorių po penkis eilėraščius.

Vertinimo komisija — Vacys Kavaliūnas, Dalia Stanišienė ir Juozas Stenpužis — savo 1984 m. sausio 29 posėdy nutarė:

Novelės premijos nesikirti.

Poezijos 500 dol. premiją skirti M. Sakalui, 23 m., tikrąja pavarde Sauliui Kubiliui, gyv. Romoje, Italijoje. Jo penkių eilėraščių grupė, komisijos nuomone, „išsi-skyrė gera kalba, nuosirdumu ir poetinių įvaidžių originalumu“.

JAV LB Kultūros taryba savo 1984 m. vasario 1 d. posėdy, pasiremama Vertinimo komi-sijos rekomendacija, nutarė:

1. Antrąją poezijos premiją (300 dol.) skirti Ritai Markelytei-Dagie-nei (slapyv. Rytas, 25 m.) iš Beverly Shores, Ind.

2. Trečiąją poezijos premiją 100 dol. skirti Rimai Janinai Janule-vičiūtei (slapyvardžiu Spalė, 26 m.), iš Chicago, Ill.

Šių premijų mecenatas — Lietu-vių Fondas.

JAV LB Kultūros taryba

*Ir ko Tau, / Mano mažasai Dievu-li, / Medžio galvėle naudoti? / Ko Tavo mediniai skruostais / Asa-rom riedėti? / Jo klausima: Ar visas sodybas, Viespatie, randi, / Sūsdamas baltą balandį?... ir jis pats guodžiamas: *Neverk, Rūpin-tojėli...* („Laisvė“, p. 7-16). Inty-miai su savo Viešpačiu kalbasi ir Kristijonas Donelaitis: *O ištverti gi reikia, / kol dienos šviesės vėl stosis...* / *Tad garbė lietuvininkų slaukų ir darbų per sunkų / Palai-mink, Tėtut! — Zinai, sunku be laisvės / Ir man, ir mano būram sėrmėgiam vyžotiem...* / *Turiu aš jau keltis! — / Turiu evangelijoj rasti žodį prasmingą / Ir giesmę Sutvertojai dailią...* / *Tik, va, liga, susimetus pasenusiam kūne, / Prakitau pila man kaktą, kaip žolę rasoja...* („Kristijonas“, p. 34-35).*

Didžiama eilėraščių labiau deklaratyvaus sukirpimo, naudojan-tys gausias užuominas iš tautos istorijos, dabar jau sudarančias esminį legendarinį tautinės są-monės krūvį, ateities jausmui ta-dinti: *Mes dar grįšim namo / Amžino VASARIO šventei...* / *Zydek, mano svajone lakioji, / Sapnuok, / Kad mes, kopyltstul-piais žemėn išle, / Pakelėse sto-vėsim / Ir savo gyvybės giesmę / Amžiną giesmę — / Giedosim...* („Pavergtos žemės sonata“, p. 109).

Lietuvos kariuomenės paminklas dr. Jonui Basanavičiui.